

Sekų panašumų paieška

Dalinai parengta pagal
(nukopijuota neatsiklausus)
Dr. Joanne Fox
joanne@bioinformatics.ubc.ca

Panašumų paieška

- Kas yra sekų panašumas
- Kodėl įdomu ir svarbu surasti panašumus
- Kaip atlikti efektyviai panašumų paiešką

Panašumų paieškos svarba

- Genomų sekoskaita būtų neįmanoma be panašių sekų paieškos
- Genomų palyginimas
 - Genų palyginimas
 - Baltymų palyginimas
 - Genomo fizinės struktūros palyginimas
- Genų funkcijos atspėjimas

➤ Prasmė:

- Seka pati iš savęs nėra informatyvi. Tik palyginamojoje analizėje galime iškelti hipotezes apie “gimnaičius” ir funkciją

Panašumų paieškos panaudojimas

- Sekų duomenų bazėse sukaupti milžiniški duomenų kiekiai, terabaitų eilės
- Todėl galima rasti daug naudingos informacijos
- Bet efektyvi paieška labai sudėtinga

Panašumų paieškos panaudojimas

- Ar ebola bus perduodama oro lašiniu būdu ir kada?
- Kaip detektuoti variabilius virusus ir kurti jiems vakcinas(HIV, Papiloma,Gripas).
- Teismo ekspertizė. Kaip atpažinti ar tai kraujas?Kaip iš kraujo sukurti veido profilį?...nustatyti nusikaltėlio odos spalvą?

Sekų panašumai

- Sekų panašumai paremti sekų palyginiu (angl. Alignment)

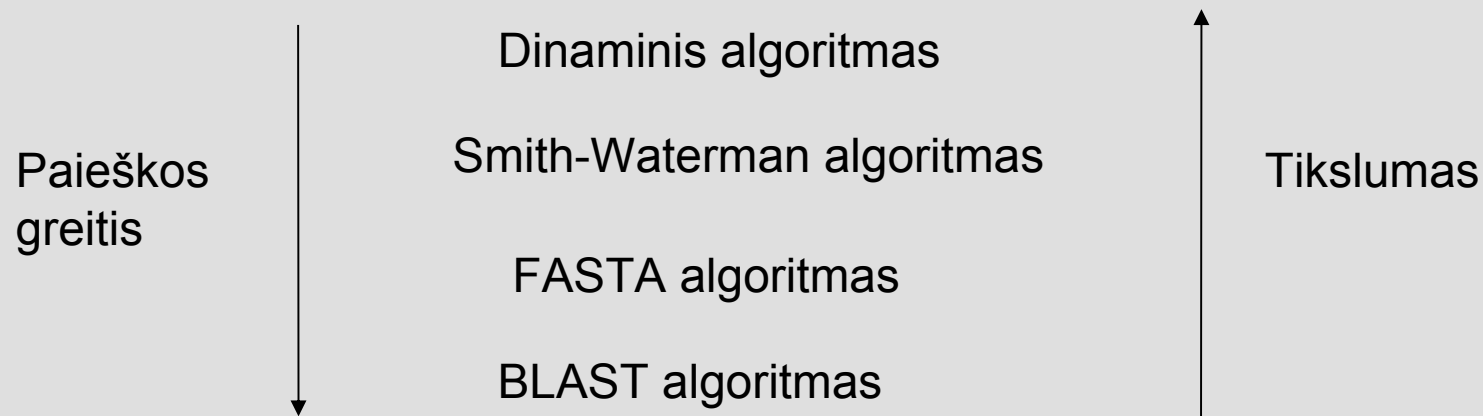
```
GATGCCATAGAGCTGTAGTCGTACCCT  <-  
->CTAGAGAGCGTAGTCAGAGTGTCTTTGAGTTCC  
  
GATGCCATAGAGCTGTAGTCGTACCCT  <-  
-> CTAGAGAGC-GTAGTCAGAGTGTCTTTGAGTTCC
```

Panašumų paieškos metodai

- Vizualinis taškinė “matrica” (dotplot)
- Dinaminis algoritmas
 - Needleman S.B. and Wunsch C.D. 1970. J. Mol. Biol. 48: 443-453
- Smith-Waterman algoritmas
 - Smith T.F. and Waterman M.S. 1981. J. Mol. Biol. 147: 195-197
- FASTA algoritmas
- BLAST algoritmas

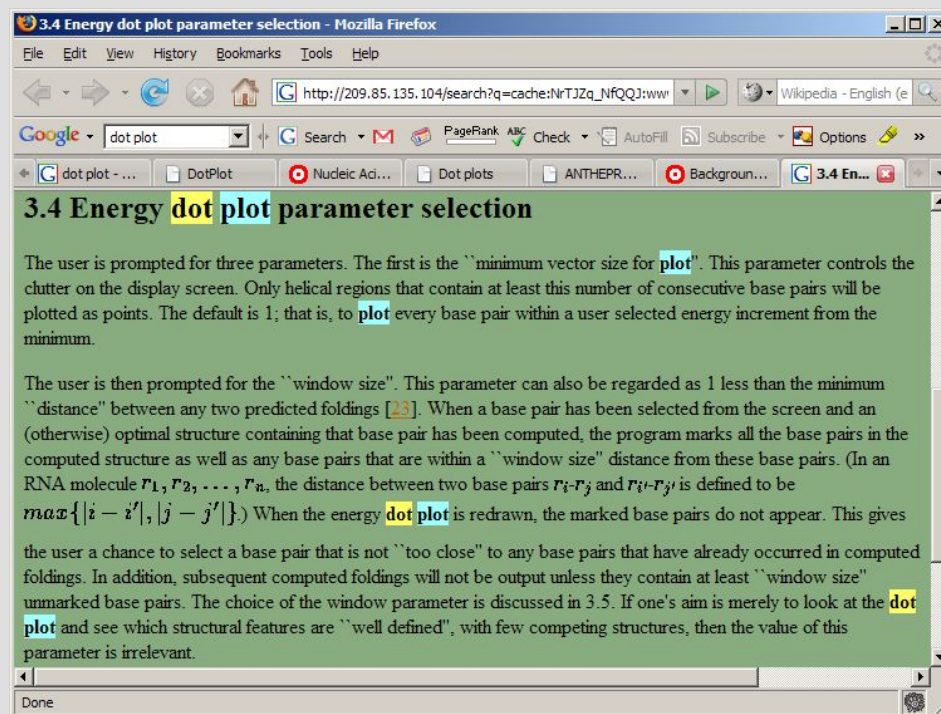

Panašumų paieškos metodai

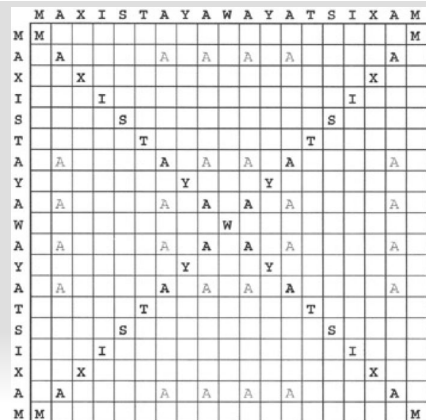
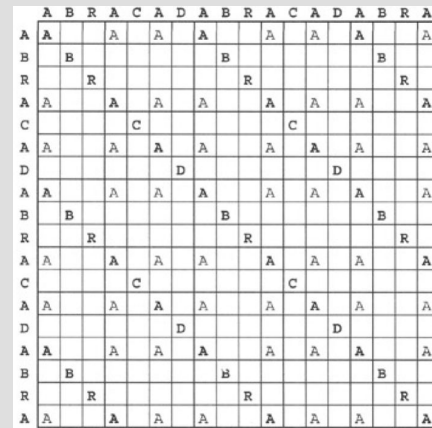
Panašumų paieška

- Sakoma kad 90 procentų baltųjų turi vizualinę mąstymą
- Net ir paprasti paieškos varikliai turi rezultatų vizualizaciją

Panašumų paieška

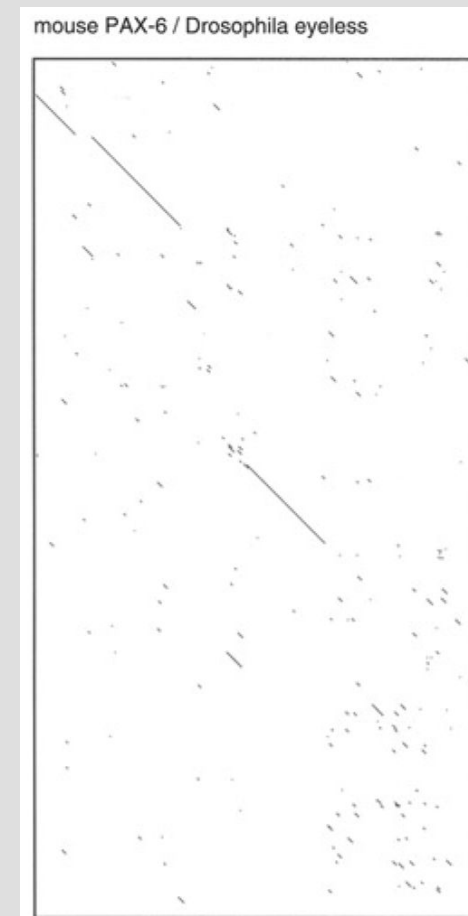
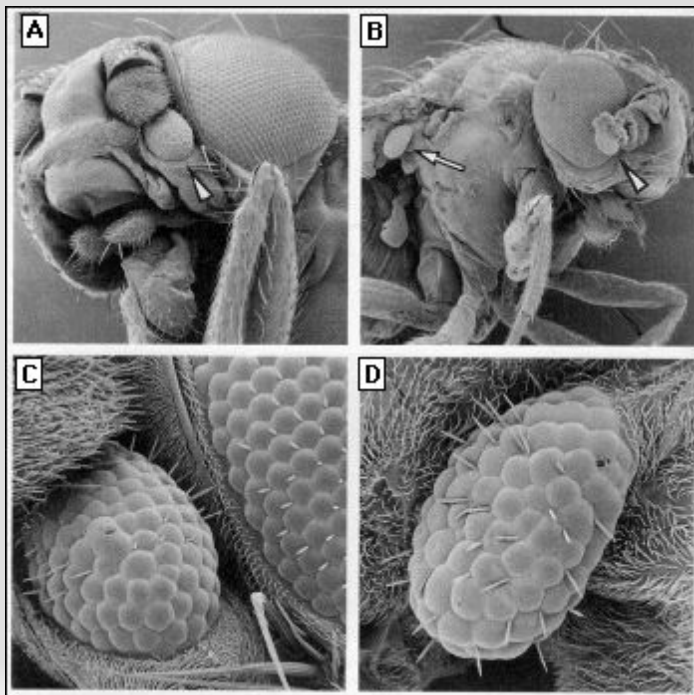
- Pavaizduojama taškinė “matrica” (dotplot)

Panašumų paieška

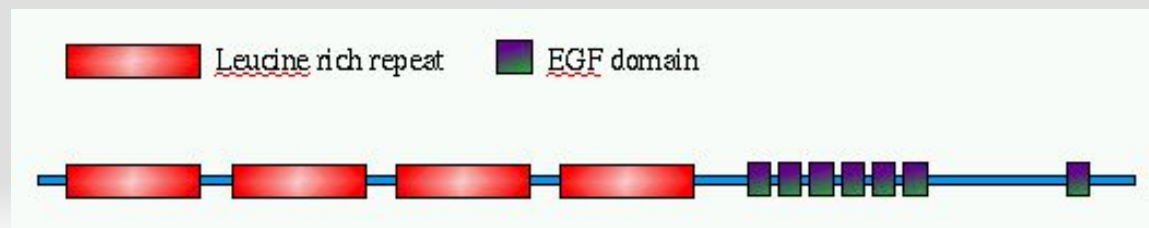
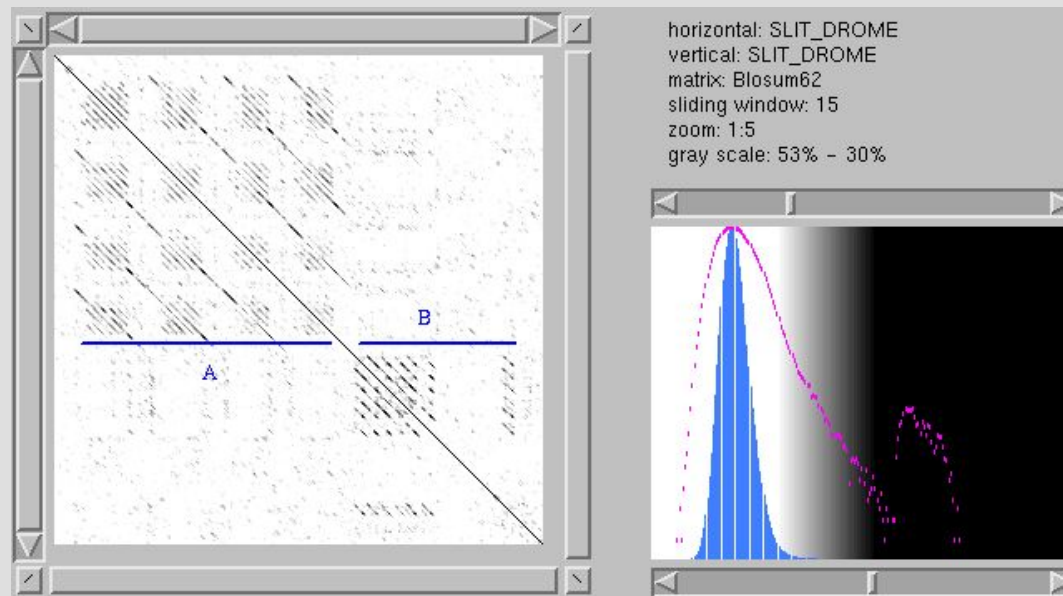
PAX-6 genas susijęs su rainelės neišsivystymu

Drosophila eyless genas susijęs su akių nebuvimu

Taškinės “matricos”

<http://www.isrec.isb-sib.ch/java/dotlet/Dotlet.html>

Svarbūs panašumų paieškos terminai su skirtingomis reikšmėmis

➤ **Panašumas, Similarity**

- Nukleotidų ar baltymų sekos sąryšio įvertis. Šis įvertis gali būti išreikštas identiškumo arba konservacijos procentu.

➤ **Identiškumas, Identity**

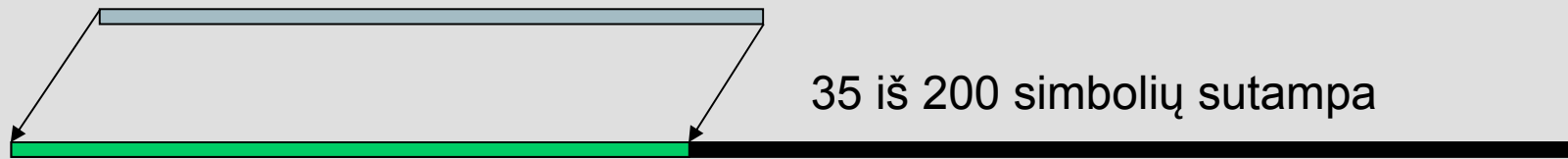
- Dviejų sekų invariantiškumo lygis ☺

➤ **Homologija, Homology**

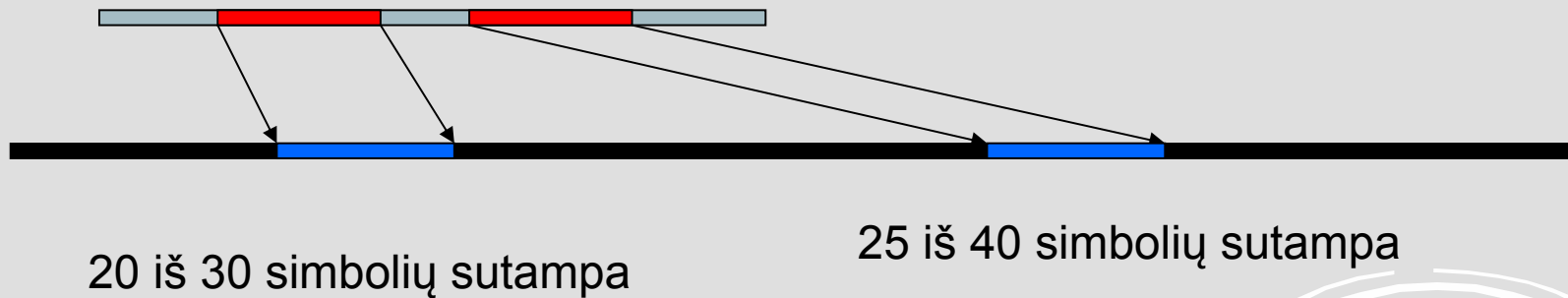
- Panašumas susietas su bendra kilme.
 - Šiai sąvokai netinka procentas

Sekų panašumai

➤ O kas yra panašumas?

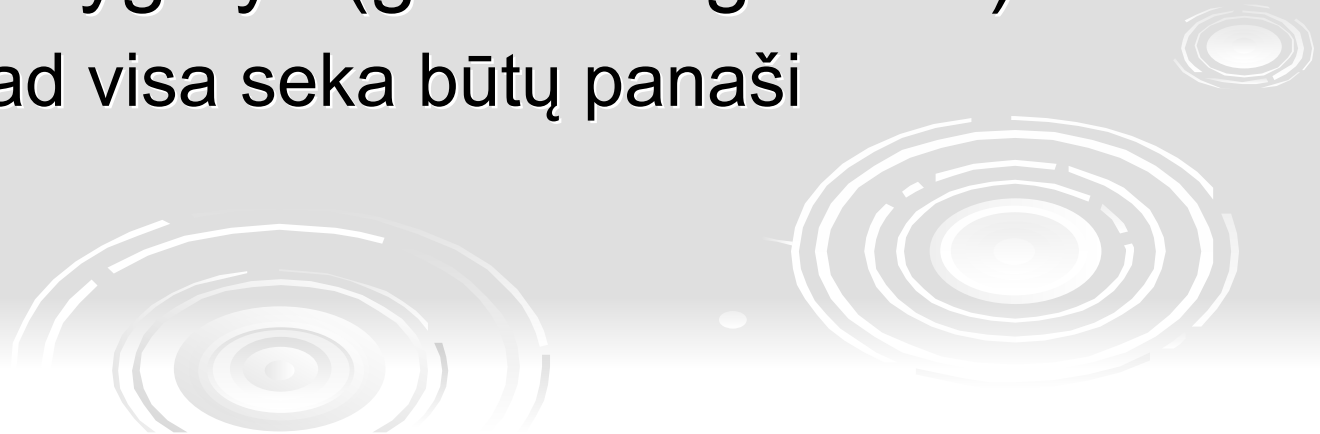

ar

Sekų panašumai

- Todėl pagal rezultatą išskiriami:
- Lokalus palyginys (local alignment)
 - Svarbu kad atskiri segmentai būtų kuo labiau panašūs vienas į kitą
- Globalus palyginys (global alignment)
 - Svarbu kad visa seka būtų panaši

Algoritmų taikymo sritis

Taikomi biologinių duomenų paieškai:

Apribota abėcėlė:

Baltymų sekos sudarytos iš 20 amino rūgščių

Nukleotidų sekos turi 4 (5) nukleotidus

Sekos paieškos rezultatas gali būti:

Tikslus sutapimas:

CGCATA
CGTA

CGCATA
CG--TA

Netikslus sutapimas:

GARIIPPRST
GARIISGGSFPGKWT

GARI-----PPRST
GARIISGGSFPGKWT

Baltymų palyginimuose daug netikslių sutapimų dėl didelės abėcėlės (Kokios?)

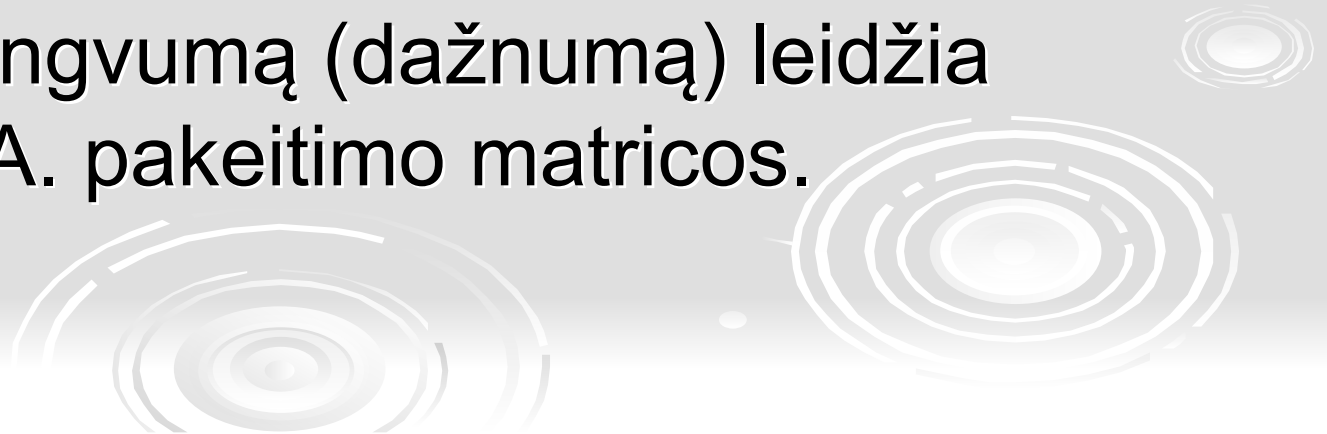
Reikėjo apsispresti kokias "raides" laikyti geriau sutampančiomis, kokias blogiau - įvestos pakeitimo matricos.

Amino rūgčių pakeitimo matricos

Amino rūgštys pasižymi tam tikromis, savitomis fizikinėmis ir cheminėmis savybėmis.

Ortologiniuose baltymuose amino rūgštys keičiamos viena į kitą skirtingais dažnumais.

Pakeitimo lengvumą (dažnumą) leidžia įvertinti A.A. pakeitimo matricos.

Kaip skaičiuojamas įvertis, score (S)?

- Palyginio kokybė parodoma įverčiu.
- **Įverčių matricos, Scoring matrices** naudojamos palyginio įverčio skaičiavime.
- **Palyginio įvertis bus visų padėčių įverčių suma**

Amino rūgščių pakeitimo matricos pavyzdys

	A	R	N	D	C	Q	E	G	H	I	L	K	M	F	P	S	T	W	Y	V
A	13	6	9	9	5	8	9	12	6	8	6	7	7	4	11	11	11	2	4	9
R	3	17	4	3	2	5	3	2	6	3	2	9	4	1	4	4	3	7	2	2
N	4	4	6	7	2	5	6	4	6	3	2	5	3	2	4	5	4	2	3	3
D	5	4	8	11	1	7	10	5	6	3	2	5	3	1	4	5	5	1	2	3
C	2	1	1	1	52	1	1	2	2	2	1	1	1	1	2	3	2	1	4	2
Q	3	5	5	6	1	10	7	3	7	2	3	5	3	1	4	3	3	1	2	3
E	5	4	7	11	1	9	12	5	6	3	2	5	3	1	4	5	5	1	2	3
G	12	5	10	10	4	7	9	27	5	5	4	6	5	3	8	11	9	2	3	7
H	2	5	5	4	2	7	4	2	15	2	2	3	2	2	3	3	2	2	3	2
I	3	2	2	2	2	2	2	2	2	10	6	2	6	5	2	3	4	1	3	9
L	6	4	4	3	2	6	4	3	5	15	34	4	20	13	5	4	6	6	7	13
K	6	18	10	8	2	10	8	5	8	5	4	24	9	2	6	8	8	4	3	5
M	1	1	1	1	0	1	1	1	1	2	3	2	6	2	1	1	1	1	1	2
F	2	1	2	1	1	1	1	1	3	5	6	1	4	32	1	2	2	4	20	3
P	7	5	5	4	3	5	4	5	5	3	3	4	3	2	20	6	5	1	2	4
S	9	6	8	7	7	6	7	9	6	5	4	7	5	3	9	10	9	4	4	6
T	8	5	6	6	4	5	5	6	4	6	4	6	5	3	6	8	11	2	3	6
W	0	2	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	1	0	55	1	0
Y	1	1	2	1	3	1	1	1	3	2	2	1	2	15	1	2	2	3	31	2
V	7	4	4	4	4	4	4	4	5	4	15	10	4	10	5	5	5	72	4	17

Kas yra įverčių matrica, scoring matrix?

- Amino rūgštims naudojamos pakeitimo matricos.
- DNR naudojamos paprastos matricos
 - Padėtis gauna +1, jei sutampa ir -2 jei ne.

	A	C	D	E	F	G	H	
A	4	0	-2	-1	-2	0	-2	
C	0	9	-3	-4	-2	-3	-3	
D	-2	-3	6	2	-3	-1	-1	
E	-1	-4	2	5	-3	-2	0	
F	-2	-2	-3	-3	6	-3	-1	
G	0	-3	-1	-2	-3	7	0	
H	-2	-3	-1	0	-1	0	4	

BLOSUM 62

BLOSUM vs. PAM

BLOSUM 45

BLOSUM 62

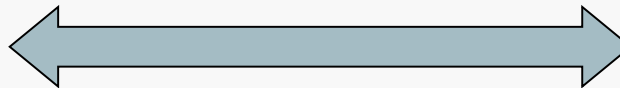
BLOSUM 90

PAM 250

PAM 160

PAM 100

Labiau skirtingi

Mažiau skirtingi

- BLOSUM 62 yra naudojama BLAST 2.0 (dažniausiai naudojamas algoritmas). Ji labiausiai tinka vidutiniškai nutolusių baltymų paieškai. Naudojant kitas matricas galima gauti geresnius rezultatus nutolusiems baltymams.

Dinaminis programavimas

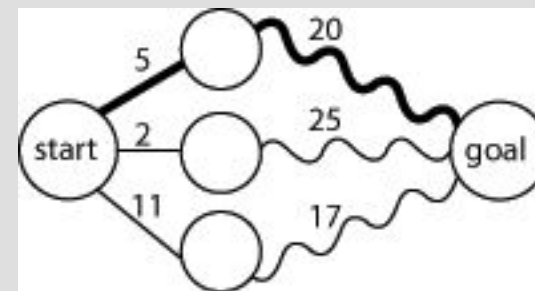
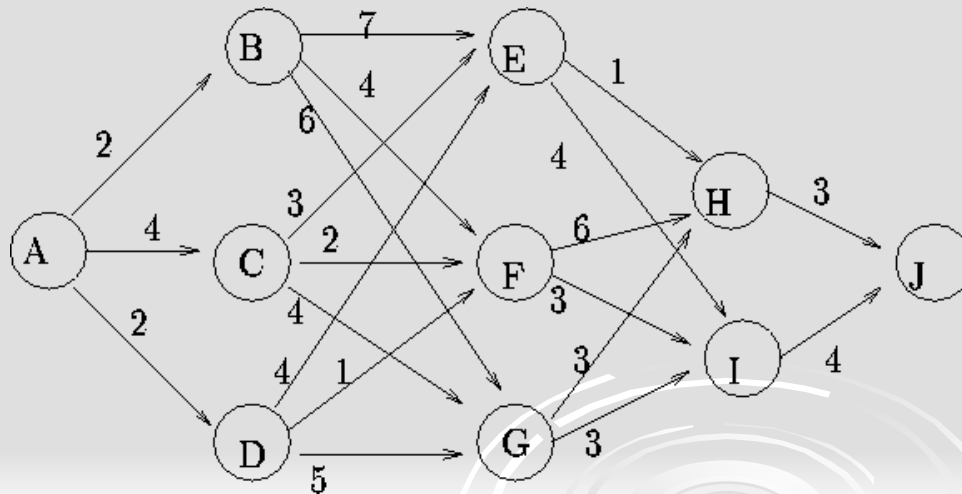
Richard Bellman. Dynamic Programming. Princeton University Press, 1957.
RAND corporation (armed forces)

Dinaminis programavimas

DP yra vienas iš algoritmų, taikomų optimizavimo problemoms spręsti

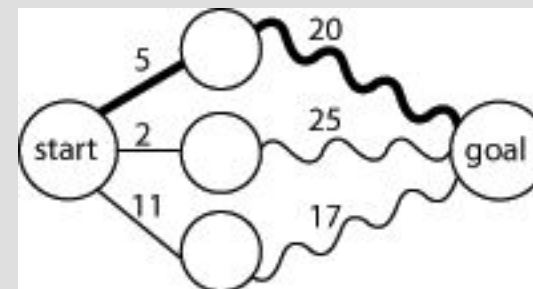
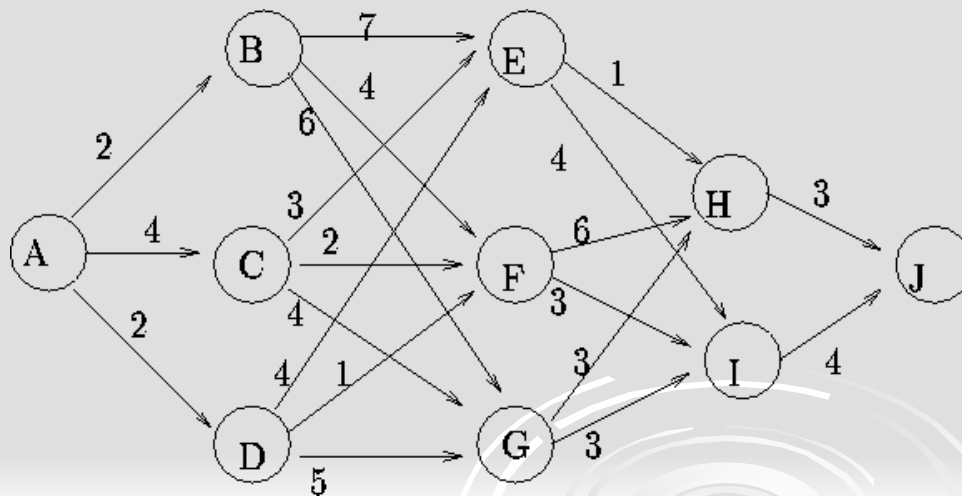
DP veikia skaidant didelę užduotį į mažesnes sub-užduotis.

Dinaminis programavimas

Kiekviena subužduotis vykdoma tik vieną kartą, o jos rezultatas išsaugomas

DP pasirenka sprendinį su didžiausiu (mažiausiu) įverčiu

Dynamic Programming Algorithm

Richard Bellman. Dynamic Programming. Princeton University Press, 1957.

Turime kryptinį beciklį grafą, su ne neigiamais svoriais (“kainomis”) priskirtais grafo vektoriams

Turime kryptinio grafo viršūnę z . Reikia rasti mažiausios “kainos” kelią nuo kiekvienos grafo viršūnės iki viršūnės z .

Tegul

$C(i,j)$ = kaina einant vektoriumi nuo viršūnės i iki viršūnės j .

$J(i)$ = Optimali kaina kelio nuo viršūnės i iki viršūnės z .

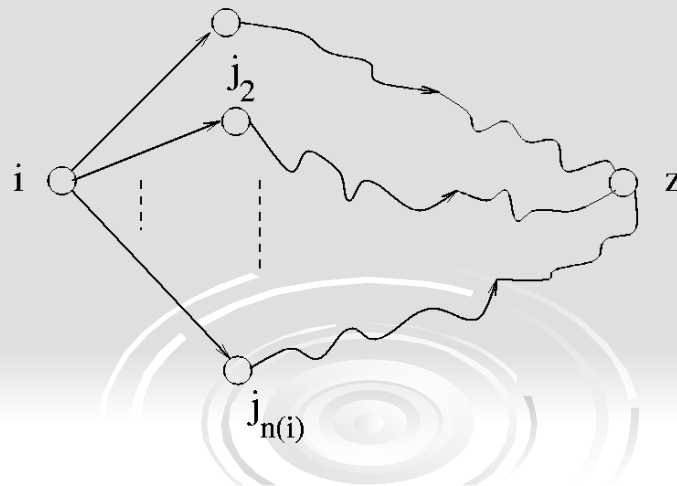
Tada jei optimalus kelias nuo i iki z eina per ryšį (i,j) , tuomet $J(i)$:

$$J(z) = 0$$

$$J(i) = C(i, j) + J(j).$$

Tarkime, kad kiekvienai viršūnei j , kuriai ryšys (i,j) egzistuoja ir optimalus kelias $J(j)$ yra žinomas, tuomet :

$$J(i) = \min_j [C(i,j) + J(j)]$$

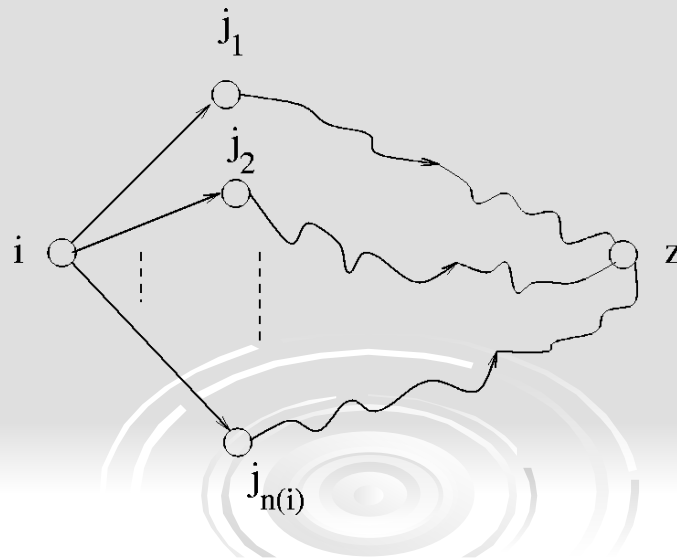
Dynamic Programming Algorithm

Richard Bellman. Dynamic Programming. Princeton University Press, 1957.

1. Tegul $J(z) = 0$. Pradžioje turime tik šią vienintelę viršūnę, kurios kelio iki z kainą žinome.
2. Laikykime, kad viršūnei i
 - $J(i)$, dar nėra rastas
 - kiekvienai viršūnei j , kuriai egzistuoja jungtis (i,j) , $J(j)$ yra jau apskaičiuota.
 - Priskirkime $J(i)$ reikšmę, pagal

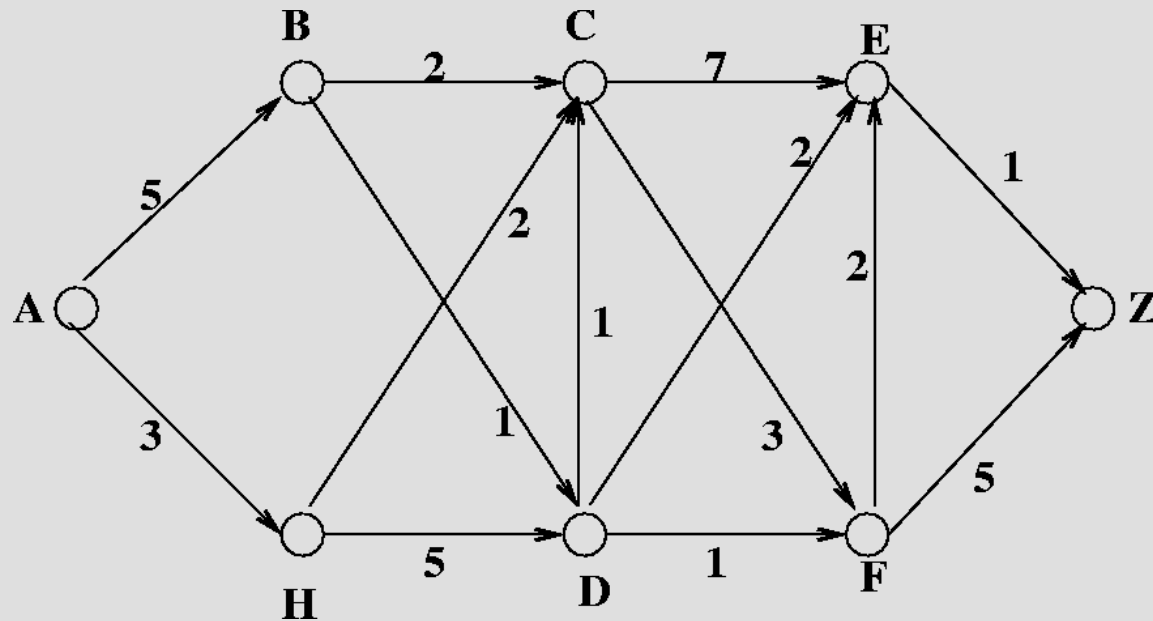
$$J(i) = \min_j [C(i,j) + J(j)]$$

3. Kartokite antrą žingsnį, kol optimalus kelias bus nustatytas visoms viršūnėms.

Dynamic Programming Algorithm

Richard Bellman. Dynamic Programming. Princeton University Press, 1957.

Žingsnis #1:

Pradžioje $J(Z) = 0$.

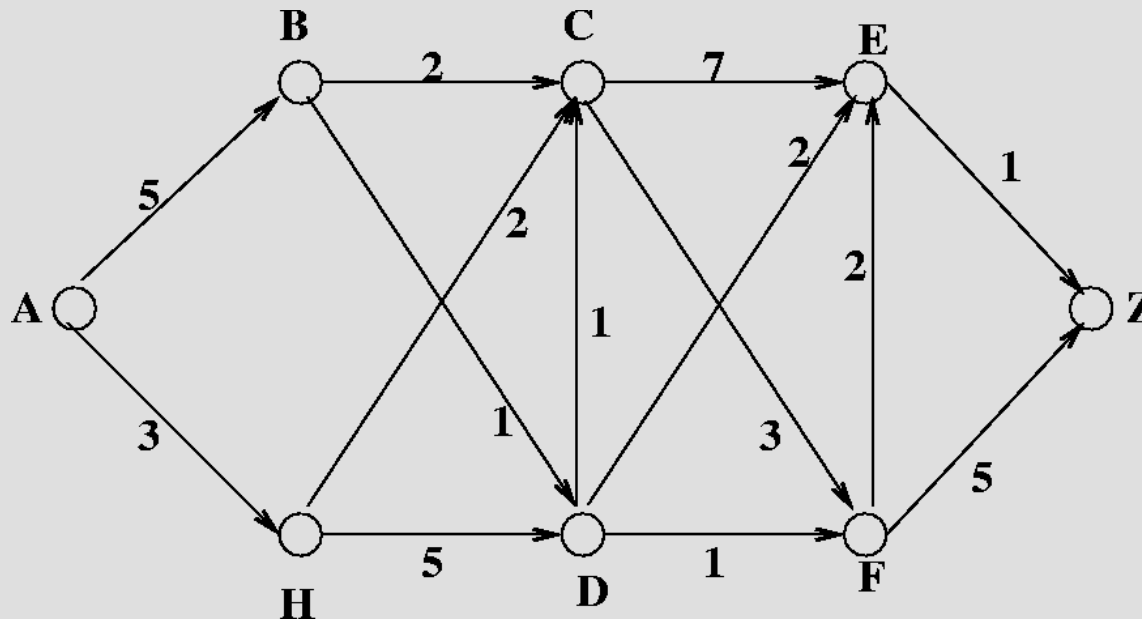
Žingsnis #2:

E yra vienintelė viršūnė tokia, iš kurios išeina tik vienas vektorius ir jos eina į Z. Taigi

$$J(E) = C(E, Z) + J(Z) = 1$$

Dynamic Programming Algorithm

Richard Bellman. Dynamic Programming. Princeton University Press, 1957.

Žingsnis #3:

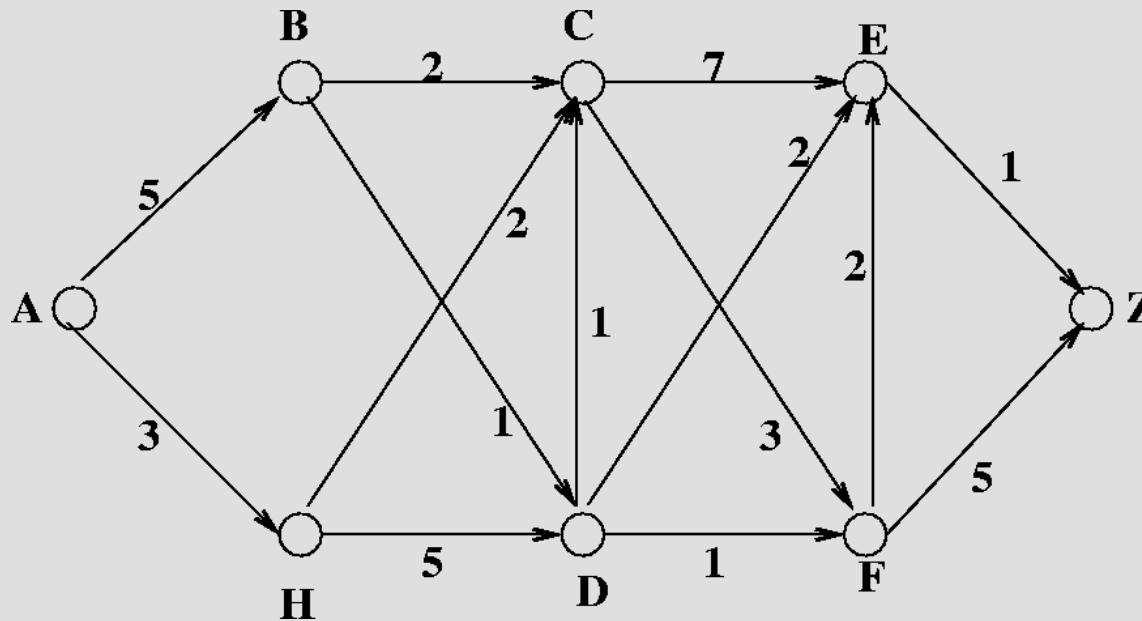
Pasirinkime viršūnę F

$$J(F) = \min \begin{cases} C(F, Z) + J(Z) = 5 \\ C(F, E) + J(E) = 3 \end{cases}$$
$$= \min(5, 3) = 3$$

Taigi optimalus kelias bus F → E → Z

Dynamic Programming Algorithm

Richard Bellman. Dynamic Programming. Princeton University Press, 1957.

Žingsnis #3:

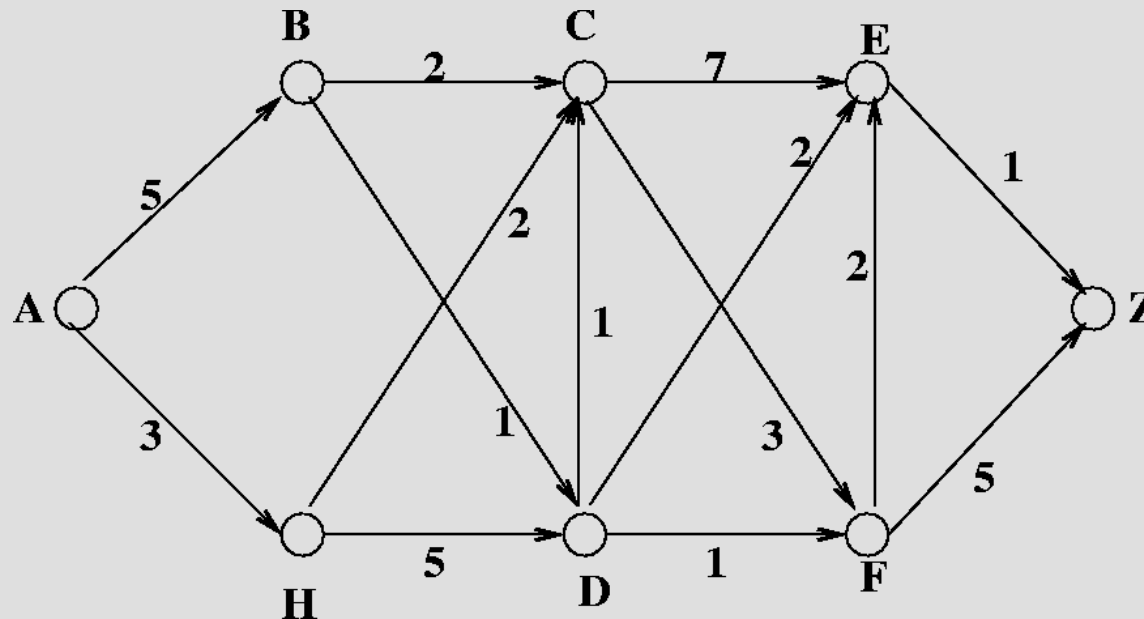
Pasirinkime viršūnę C

$$J(C) = \min \begin{cases} C(C, E) + J(E) = 8 \\ C(C, F) + J(F) = 6 \end{cases}$$
$$= \min(8, 6) = 6$$

Taigi optimalus kelias bus C → F → E → Z

Dynamic Programming Algorithm

Richard Bellman. Dynamic Programming. Princeton University Press, 1957.

Žingsnis #3:

Pasirinkime viršūnę D

$$J(D) = \min \begin{cases} C(D, C) + J(C) = 7 \\ C(D, E) + J(E) = 3 \\ C(D, F) + J(F) = 4 \end{cases} = 3$$

Taigi optimalus kelias bus $D \rightarrow E \rightarrow Z$ ir taip toliau

Dynamic Programming Algorithm

Richard Bellman. Dynamic Programming. Princeton University Press, 1957.

Limitacijos:

- kompleksiskumas $O(n^2)$, kur n – viršūnių skaičius
- netinka grafams su ciklais.

Dinaminis programavimas

Pritaikymas sekų lyginimui (Needleman/Wunsch) (1)

Pateikiamas pavyzdys, kaip taikant dinaminį programavimą gautas optimalus sekų palyginys (Needleman/Wunsch) technika.

Ieškosim palyginio šių dviejų sekų:

G A A T T C A G T T A (seka #1)

G G A T C G A (seka #2)

Taigi $M = 11$ ir $N = 7$ (atitinkamai ilgis sekos #1 ir sekos #2)

Naudojama parasta įverčio schema

$S_{i,j} = \begin{cases} 2 & \text{jei nukleorūgštis sekos \#1 pozicijoje } i \text{ ir nukleorūgštis sekos \#2 pozicijoje } j \text{ yra ta pati} \end{cases}$

$S_{i,j} = -1$ (nesutapimo įvertis)

$w = -2$ (tarpo bausmė)

Trys žingsniai dinaminiame programavime:

- Iniciacija
- Matricos užpildymas
- Gryžimas atgal pagal matricos vertes - palyginio sudarymas

Dinaminis programavimas

Pritaikymas sekų lyginimui (Needleman/Wunsch) (2)

Matricos iniciacija:

Sukuriame matricą su $M + 1$ stulpelių ir $N + 1$ eilučių, kur M ir N atitinka ilgius sekų, kurias lyginime where M and N correspond to the size of the sequences to be aligned.

Matricos pirma eilutē ir pirmas stulpelis užpildomas 0-nuliais.

[illegible]

Dinaminis programavimas

Pritaikymas sekų lyginimui (Needleman/Wunsch) (3)

Matricos pildymas (1):

Kiekvienam matricos langeliui, priskiriamas maksimalus galimas įvertis $M_{i,j}$.

$$M_{i,j} = \text{MAXIMUM}[$$

$M_{i-1, j-1} + S_{i, j}$ (atitikimo/neatitikimo įvertis. Raudona rodyklė. Matricoje diagonaliai),

$M_{i,j-1} + w$ (trūkis sekoje #1, žalia. Matricoje ējimas i apačią),

Mi-1_j + w (trūkis sekoje #2, mėlyna. Matricoje ėjimas į dešinę)]

Naudojant šią informaciją, įvertis matricos pozicijoje 1,1 gali būti apskaičiuotas. Kadangi pirmas nukleotidas yra G, $S_{1,1} = 2$, ir kaip anksčiau nurodyta $w = -2$

$$\Rightarrow M_{1,1} = \text{MAX}[M_{0,0} + 2, M_{1,0} - 2, M_{0,1} - 2] = \text{MAX}[2, -2, -2].$$
[illegible]

Dinaminis programavimas

Pritaikymas sekų lyginimui (Needleman/Wunsch) (3)

Matricos pildymas (2):

Kiekvienam matricos langeliui, priskiriamas maksimalus galimas įvertis $M_{i,j}$.

$M_{i,j} = \text{MAXIMUM}[$

$M_{i-1,j-1} + S_{i,j}$ (atitikimo/neatitikimo įvertis. **Raudona rodyklė. Matricoje diagonaliai**),

$M_{i,j-1} + w$ (trūkis sekoje #1, **žalia. Matricoje ėjimas į apačią**),

$M_{i-1,j} + w$ (trūkis sekoje #2, **mėlyna. Matricoje ėjimas į dešinę**)]

Einant žemyn į pirmą stulpelį (1,1) vėl yra sutapimas.

$$S_{1,2} = 2. M_{1,2} = \text{MAX}[M_{0,1} + 2, M_{1,1} - 2, M_{0,2} - 2] = \text{MAX}[0 + 2, 2 - 2, 0 - 2] = \text{MAX}[2, 0, -2] = 2$$

		G	A	A	T	T	C	A	G	T	T	A
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
G	0	2										
G	0	2										
A	0											
T	0											
C	0											
G	0											
A	0											

! langelį, pagal kurį apskaičiuojame didžiausią reikšmę įsimename (nubrėžiame rodyklę į jį)

Dinaminis programavimas

Pritaikymas sekų lyginimui (Needleman/Wunsch) (3)

Matricos pildymas (ę):

Kiekvienam matricos langeliui, priskiriamas maksimalus galimas įvertis $M_{i,j}$.

$M_{i,j} = \text{MAXIMUM}[$

$M_{i-1,j-1} + S_{i,j}$ (atitikimo/neatitikimo įvertis. **Raudona rodyklė. Matricoje diagonaliai**),

$M_{i,j-1} + w$ (trūkis sekoje #1, **žalia. Matricoje ėjimas į apačią**),

$M_{i-1,j} + w$ (trūkis sekoje #2, **mėlyna. Matricoje ėjimas į dešinę**)]

Einant žemyn į pirmą stulpelį (1,3) yra nesutapimas.

$S_{1,3} = -1$. $M_{1,3} = \text{MAX}[M_{0,2} - 1, M_{1,2} - 2, M_{0,3} - 2] = \text{MAX}[0 - 1, 2 - 2, 0 - 2] = \text{MAX}[-1, 0, -2]$.

	G	A	A	T	T	C	A	G	T	T	A
G	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
G	0	2									
A	0	2	0								
T	0										
C	0										
G	0										
A	0										

! langelį, pagal kurį apskaičiuojame didžiausią reikšmę įsimename (nubrėžiame rodyklę į jį)

Dinaminis programavimas

Pritaikymas sekų lyginimui (Needleman/Wunsch) (4)

Gryžimas atgal pagal vertes ir sekų sulyginimo radimas (1):

	G	A	A	T	T	C	A	G	T	T	A	
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
G	0	2	0	-1	-1	-1	-1	-1	2	0	-1	-1
G	0	2	1	-1	-2	-2	-2	-2	1	1	-1	-2
A	0	0	4	3	1	-1	-3	0	-1	0	0	1
T	0	-1	2	3	5	3	1	-1	-1	1	2	0
C	0	-1	0	1	3	4	5	3	1	-1	0	1
G	0	2	0	-1	1	2	3	4	5	3	1	-1
A	0	0	4	2	0	0	1	5	3	4	2	3

! langelį, pagal kurį apskaičiuojame didžiausią reikšmę įsimename (nubrėžiame rodyklę į jį)

Grijtame nuo dešinio apatinio langelio iki kairiojo viršutinio sekdami rodyklėmis.

Galima rasti keletą vienodai optimalių kelių...

Dinaminis programavimas

Pritaikymas sekų lyginimui (Needleman/Wunsch) (4)

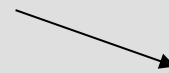
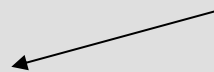
Gryžimas atgal pagal vertes ir sekų sulyginimo radimas (2):

	G	A	A	T	T	C	A	G	T	T	A
G	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
G	0	2	0	-1	-1	-1	-1	2	0	-1	-1
G	0	2	1	-1	-2	-2	-2	1	1	-1	-1
A	0	0	4	3	1	-1	-3	0	-1	0	0
T	0	-1	2	3	5	3	1	-1	-1	1	2
C	0	-1	0	1	3	4	5	3	1	-1	0
G	0	2	0	-1	1	2	3	4	5	3	1
A											3

	G	A	A	T	T	C	A	G	T	T	A
G	0	0	0	0	0						
G	0	2	0	-1	-1						
G	0	2	1	-1	-2						
A	0	0	4	3	1						
T	0	-1	2	3	5	3					
C						5	3				
G							5	3	1		
A											3

T	C	A	G	T	T	A
T	C	_	G	_	_	A

	G	A	A	T	T	C	A	G	T	T	A
G	0										
G		2									
G			1								
A				3	1						
T						3					
C							5	3			
G								5	3	1	
A											3

G	A	A	T	T	C	A	G	T	T	A
G	G	A	_	T	C	_	G	_	_	A

	G	A	A	T	T	C	A	G	T	T	A
G	0										
G		2									
G			1								
A				3							
T						5	3				
C							5	3			
G								5	3	1	
A											3

G	A	A	T	T	C	A	G	T	T	A
G	G	A	T	_	C	_	G	_	_	A

Dinaminis programavimas

Gali būti taikomas globalių ir lokalių palyginių paieškai.

Palyginių įvertinimui gali būti naudojamos pakeitimo matricos

Reikia įvesti tarpo buvimo palyginyje “baudą”

Smith-Waterman algoritmas

		G	C	C	C	T	A	G	C	G
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
G	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1
C	0	0	2	1	1	0	0	0	2	0
G	0	1	0	1	0	0	0	1	0	3
C	0	0	2	1	2	0	0	0	2	1
A	0	0	0	1	0	1	1	0	0	1
A	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0
T	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0
G	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1

- lokalus o ne globalus
- neigiamos vertės - prilyginamos nuliams
- ieškoma ilgiausios diagonalės iki nulio.

Geriausias lokalus palyginys:

gcg

Dinaminis programavimas

Garantuoja optimalaus palyginio radimą
(naudojant tam tikrą įverčių schemą)

Lėtas - sudėtingumas $O(n^2)$

Kompiuterio atminties reikalavimai auga
kvadratiškai nuo sekos ilgio

Netinka ilgų sekų palyginimui

